

Bijlage VWO
2008

tijdvak 1

Nederlands

Tekstboekje

Overheid en kunst

(1) De kunst in Nederland heeft een flink imagoprobleem. Kunstenaars, beleidsmakers en beschouwers proberen elkaar in een estafette van publicaties af te troeven in somberheid. De Nederlandse kunst verkeert in een diepe innerlijke crisis, is provinciaals en wordt in de internationale kunstwereld nauwelijks serieus genomen.

(2) Wanneer het de landbouw of de scheepvaart had betroffen, waren er ongetwijfeld stemmen opgegaan om meer geld in deze sector te pompen, maar hier is het omgekeerde het geval. Terwijl de kunst schijnbaar in een crisis verkeert en haar internationale concurrentiepositie wordt bedreigd, schiet de overheid niet te hulp, maar geeft ze juist een extra duwtje naar de afgrond door fors op de uitgaven voor kunst te bezuinigen. Een argeloze beschouwer kan bijna niet anders dan concluderen dat de Nederlandse overheid en de oppositie kunst van zeer gering belang vinden.

(3) Maar die argeloze beschouwer heeft het mis. Tenminste als hij afgaat op wat de verschillende politieke partijen zéppen over kunst. Kunst is belangrijk voor de samenleving, schrijft een CDA-kamerlid op haar website. Cultuur en sport verhogen de kwaliteit van de samenleving, meldt de PvdA in haar verkiezingsprogramma. Kunst is belangrijk en moet verrassen, stimuleren en inspireren, zegt GroenLinks. De VVD op haar beurt vindt cultuur-educatie van groot belang, omdat jongeren daarmee hun affiniteit met kunst en het cultureel erfgoed kunnen ontwikkelen. Kunst en cultuur, stelt de SP, behoren tot de belangrijkste dragers van onze beschaving. En op de

website van het ministerie van OC&W valt te lezen dat “cultuur de mensen anders naar elkaar laat kijken. Cultuur (...) zet aan om in debat te gaan en leert mensen elkaar te waarderen. Kunst verdiept. Daarom stelt de Nederlandse overheid er belang in deelname aan cultuuruitingen te ondersteunen en te stimuleren.”

(4) Dat valt dus allemaal ontzettend mee. Je vraagt je af waar al die discussie en onrust de afgelopen maanden voor nodig zijn geweest. Uit het voorafgaande leid ik tenminste af dat er verschillende coalities mogelijk zijn die over een ruime kamermeerderheid kunnen beschikken voor de uitvoering van een royaal en enthousiast kunstbeleid. En wie zou er ook willen bezuinigen op kunst wanneer mensen, zoals het ministerie zelf zegt, elkaar door kunst leren waarderen? Een verhoogd zelfbegrip en begrip voor de ander in een wereld die op alle fronten volop in beweging is, dat mag toch wel wat kosten.

(5) Hoe komt het dan dat deze geschreven woorden niet tot meer daadkracht leiden? Dat we als burgers niet zien dat kunst belangrijk wordt gevonden? Hebben we het eigenlijk wel over hetzelfde, wanneer we spreken over kunst? Je vraagt het je af.

(6) Het lijkt er verdacht veel op dat de verschillende politieke partijen en overheden weliswaar zeggen dat kunst belangrijk is voor de samenleving, maar dat ze eigenlijk niet weten waarom. De geloofsbelijdenissen roepen een heleboel vragen op. Vragen waarop geen antwoord wordt gegeven.

(7) Want waarom zou kunst moeten verrassen, zoals GroenLinks stelt? Kan

ze ook niet een functie vervullen door ons gerust te stellen? Te troosten? Of te vervelen? En GroenLinks kan dan
90 wel zeggen dat kunst moet stimuleren en inspireren, maar waartoe die stimulus moet leiden, daarover wordt geen helderheid gegeven.
(8) Het lijkt er veel op dat men eigenlijk
95 maar wat roept, zonder dat enig bewijs noodzakelijk wordt geacht. Zo beweert een partij dat er een sterkere wisselwerking moet zijn tussen de beroeps-kunst en de amateurkunst, omdat zo'n
100 wisselwerking, volgens deze partij, "zeer stimulerend" kan werken. Hoezo zou zo'n wisselwerking stimulerend werken? Stimulerend voor wie? En waartoe moet dit alles stimuleren? Over
105 kunst mag je werkelijk alles zeggen. Enige kennis van zaken of begrip voor omstandigheden is niet vereist.
(9) Dat bleek weer eens toen diezelfde partij onlangs een motie indiende waar-
110 in de regering werd gevraagd te onderzoeken in hoeverre "volledig door de overheid gesubsidieerde kunstenaars" gedwongen kunnen worden amateurs bij de uitoefening van hun hobby te
115 assisteren. Uit dit plan spreekt een bijna terloopse minachting voor het beroep van kunstenaar en voor de kunsten zelf. Kunst, dat is een soort edele hobby. Je doet het erbij en je
120 kunt er dus makkelijk nog iets anders bijdoen. Alleen zie ik niet waarom we deze gedachte enkel zouden loslaten op het volledig gesubsidieerde kunstenaarschap. Er is nog zoveel
125 meer mogelijk. Ik zie een toekomst waarin volledig gesubsidieerde medewerkers van Rijkswaterstaat mij helpen bij de aanleg van mijn vijver, terwijl de volledig gesubsidieerde mannen van
130 Staatsbosbeheer de tuin snoeien en een volledig gesubsidieerde docent van het conservatorium mijn zoon pianoles geeft.
(10) Achter het begrip 'kunst' gaat een
135 wereld van zeer uiteenlopende inter-

pretaties en gierende misverstanden schuil. Hoewel er brede consensus bestaat over het belang van kunst,
140 lopen de meningen over het wezen en de plaats van die kunst in de maatschappij sterk uiteen, met als gevolg dat men van elkaar eigenlijk niet weet waarover de ander het heeft. En ervan
145 uitgaande dat het gros van de Nederlandse politici de middelbare school heeft afgemaakt en dat de vele uiteenlopende en bizarre ideeën over kunst niet het resultaat zijn van een gebrekkig
150 intellect, kan de objectieve toeschouwer maar tot één conclusie komen: hier is sprake van een groot en langdurig mis-
155 verstand.
(11) Dat misverstand openbaart zich al in de kern van alle betogen die worden
160 gehouden over kunst: de aanname dat kunst belangrijk is voor mens en samenleving; dat zij een stichtende werking heeft en het zich kunnen ver-
165 plaatsen in de gevoelens van de medemens stimuleert. Het is een waarheid die boven alle twijfel verheven lijkt. Zozeer verheven zelfs dat geen enkele
170 partij een, anderszins gebruikelijk, objectief rapport van het CBS¹⁾ of de Rekenkamer bijsluit om deze ver-
175 meende waarheid te staven.
(12) En daarvoor is natuurlijk een reden. Zo'n objectief rapport bestaat
180 namelijk niet. En dat rapport zal er ook nooit komen, omdat de stelling dat kunst goed is voor de mensen objectief
185 bezien niet te bewijzen valt. Als kunst goed zou zijn voor de mensen, dan is de dosering van de werkzame stof wel erg laag, want twintigduizend jaar nadat
190 de Meesters van Lascaux²⁾ hun grotten omtoverden tot een Paleis van de Verbeelding is er van enige heilzame invloed op het handelen en denken van
195 de mens nog steeds niets te merken. Integendeel.
(13) Met evenveel recht zou je kunnen
200 zeggen dat zo langzamerhand wel bewezen is dat er van de kunst geen

185 wonderen verwacht mogen worden.
Misschien moeten we haar zelfs maar
afschaffen. Kunst, laten we wel wezen,
creëert bijvoorbeeld zonderlingen. En
het kunstenaarschap, dat is algemeen
190 bekend, gaat vaak gepaard met een
uitbundig gebruik van drank en andere
stimulerende middelen. Kunst kan
binnen gezinnen spanningen en ruzies
veroorzaken en is al met al nog een
195 heel gedoe ook, met musea en perso-
neel en onderhoud en restauratie.
(14) Waarom zou het dan zo zijn dat de
uitingen van deze zonderlingen de
overige burgers zouden inspireren om
200 alles begrijpende modelburgers te
worden? Er is geen enkel bewijs voor-
handen. En toch houdt men van links
tot rechts stug vol dat kunst een zegen
is voor de samenleving.
205 **(15)** De verklaring daarvoor ligt in het
feit dat wij vastzitten in het rendements-
denken. Dat blokkeert de weg naar een
meer waarheidsgetrouw inzicht. Het
gaat er gewoonweg niet in dat kunst,
210 hoewel het wat kost, misschien wel
helemaal geen maatschappelijk nut of
meetbaar effect heeft. Het idee dat
kunst eigenlijk iets anders is dan wat zij
is, en dat zij méér zou moeten kunnen
215 dan zij kan, zit om redenen van het
profijtbeginsel diep in de mensen in-
gebakken.
(16) Het idee dat kunst goed is voor
mens en samenleving is een onbewijs-
220 baar waanidee. Een waanidee dat
merkwaardigerwijs verkondigd wordt
door partijen die er zelf, als we ze op
hun daden beoordelen, niet in geloven.
Is het een wonder dat het kunstbeleid

225 van deze en vorige regeringen
zwalkend en ongeïnspireerd is?
(17) Verklaringen over de betekenis van
kunst dienen ernstige verklaringen te
zijn. Gedachten over kunst dienen de
230 kern te zijn van gedachten over de
mensheid zelf. Inderdaad: waarom zijn
wij hier en wat heeft dit allemaal te be-
tekenen? Kunst is niet belangrijk omdat
we er betere mensen van worden, maar
235 omdat ze ons tot mensen maakt. In de
natuur komt geen kunst voor. Het
maken en waarderen van kunst is een
unieke menselijke eigenschap. Een
eigenschap die alleen al door haar
240 uitzonderlijkheid haar waarde bewijst.
Daarom is kunst belangrijk. Kunst is het
enige wezenlijke dat ons onderscheidt
van alle andere levende wezens. Het is
de viering van het menszijn.
245 **(18)** Indien een overheid, dit alles in-
dachtig, besluit dat het waard is om dit
fenomeen te ondersteunen, dan kan dit
eigenlijk maar op één manier: met blind
enthousiasme en onvoorwaardelijk ver-
250 trouwen en zonder verder iets aan de
kunst op te leggen of van haar te eisen.
De kunst is zichzelf genoeg. Er is dan
ook geen enkele reden denkbaar waar-
om de omvang van die steun minder
255 dan vijf procent van de rijksbegroting
zou moeten zijn. Dat daar geen geld
voor is, lijkt mij, gezien de berichten
over de explosieve toename van
zwaarlijvigheid onder de Nederlandse
260 bevolking, een moeilijk te verdedigen
stelling. Dus hou toch op met dat
armoedige gedoe over vijftig miljoen
meer of minder, stop er miljarden in!

naar: Dick Tuinder

uit: De Groene Amsterdammer, 10 september 2005

noot 1 CBS: Centraal Bureau voor de Statistiek

noot 2 Lascaux: in dit Franse plaatsje werden in 1940 prehistorische rotstekeningen gevonden van
naar schatting 10.000 jaar oud

Geschonden beroepseer

- 1 Een vriend van me vertelde eens over zijn vader, die vrijwel zijn hele leven in dienst was geweest van de Nederlandse Spoorwegen. Na diens overlijden kwam hij bij het opruimen een doosje tegen met zes knopen die hoorden bij het uniform dat zijn vader gedurende zijn werkzame leven had gedragen. Ofschoon zijn vader al ruim tien jaar met pensioen was, had hij deze knopen zorgvuldig bewaard en goed onderhouden, net als de rest van zijn uniform. Uit deze blinkende knopen sprak het verhaal van een man die zijn leven lang met trots zijn ambt had vervuld. Iedereen kent wel dit soort verhalen. Meestal zijn ze afkomstig van mensen uit een vorige generatie. De gepensioneerde huisarts, de oude leraar en de bejaarde verpleegster, ze praten niet zelden over hun beroep op een manier die uit de tijd lijkt te zijn geraakt. Ze kijken met zelfrespect en voldoening terug op een arbeidzaam leven.
- 2 Dat we het werk op een andere manier beleven dan vroegere generaties heeft in de eerste plaats te maken met een verandering in mentaliteit die zich voor het eerst in de jaren zestig heeft voorgedaan en die ertoe heeft geleid dat arbeid en werk tegenwoordig op een andere manier gewaardeerd worden. De doorsnee moderne werknemer ontleent zijn identiteit en zelfrespect al lang niet meer primair aan zijn beroep. Arbeid is een onderdeel geworden van een project van zelfontplooiing, waarin het gevoel en welzijn van het individu en zijn subjectieve voorkeuren centraal staan. Zo beschouwd vormt die ouderwetse koppeling van arbeid en eer haast een teken van een bekrompen burgerlijke instelling, waarin men zich gedwee aan autoriteiten onderwerpt en veiligheid en zekerheid zoekt in opgelegde regels en plichten. Het denken in termen van burgerlijke eer werd door de generatie van de jaren zestig meedogenloos ontmaskerd als een heimelijk onderdrukingsmechanisme.
- 3 Arbeid moet dus vooral 'leuk' zijn en een moderne werknemer komt niet in de eerste plaats op voor het belang van de organisatie maar wel voor het eigen belang. Als het werk elders 'leuker' of beter betaald is, ruilt men, geheel conform een flexibele levensstijl, met gemak de ene baan in voor een andere, al dan niet op contractbasis. Deze toegenomen mobiliteit leidde ertoe dat de identificatie met het eigen bedrijf verminderde.
- 4 Ook de democratisering en de rationalisering van arbeid en bestuur hebben vanaf de jaren zestig een grote invloed gehad op arbeidsbeleving. Niet langer mochten in bedrijven en organisaties overgeleverde tradities en elites de dienst uitmaken, beslissingen dienden te worden genomen op basis van argumenten in een machtsvrije discussie. Een aanzienlijk deel van de democratisering van arbeid en bestuur is later weer teruggedraaid, maar de rationalisering, of wat tegenwoordig ook wel 'professionalisering' van organisaties wordt genoemd, schrijdt nog altijd voort. Of het nu gaat om de overheid of het bedrijfsleven, er moet worden bestuurd op basis van meetbare resultaten.
- 5 Dit rationaliteitsdenken leidde in de jaren negentig tot een reorganisatiegolf, uitmondend in kleine en grotere fusies van bedrijven en organisaties.

Schaalvergroting werd een doel op zich. Tegen de achtergrond van falende Oost-Europese economieën, geschoeid op oude marxistische ideeën, bouwde men waar mogelijk neoliberale concurrentieprincipes in, omdat een 'struggle for life' werd opgevat als een vitaliserend principe in alle dienstensectoren.

6 Inmiddels groeit de onvrede en neemt het protest tegen deze moderne, neokapitalistische bedrijfscultuur toe. De kritiek richt zich bijvoorbeeld tegen de uitwassen van het moderne management. Sectoren als gezondheidszorg en onderwijs worden gekenmerkt door een almaar uitdijend management dat niet alleen een steeds groter deel van het budget voor zichzelf opeist, maar ook in toenemende mate een stempel drukt op de manier waarop het werk in deze sectoren gestalte krijgt. Hoe staat het wel niet met de forse beloningen die bestuurders zichzelf toekennen in relatie tot de effectiviteit voor de organisatie?

7 Waar putte de vader van mijn vriend ook al weer zijn voldoening uit? Uit het feit dat hij zijn ambt op een goede manier vervulde, als lid van een organisatie die een dienst leverde waar de werknemers trots op waren. Hij wilde niet zozeer carrière maken, maar was gewoon in hart en ziel betrokken bij zijn werk. Om zich als individu te kunnen manifesteren in de wereld moet iemand gerespecteerd worden. Dat gebeurt, als het goed is, in de sfeer van gezin, vrienden, buurt of vereniging, maar vooral ook door de werkgever. Al volgens de negentiende-eeuwse filosoof Hegel biedt arbeid het individu bij uitstek de mogelijkheid zijn individualiteit te ontwikkelen en te manifesteren. Op die manier kan iemand namelijk op basis van zijn eigen keuzes, inspanningen en talenten een positie verwerven. Zijn eergevoel betreft daarbij niet louter het feit dat hij zorg draagt voor zijn eigen levensonderhoud, maar

ook de wijze waarop hij zijn beroep uitoefent. Als arbeidzaam burger wordt men gerespecteerd omdat men iets bijzonders kan, en dat was met de vader van mijn vriend het geval.

8 In het moderne management gaat het echter niet langer om het werk zelf, maar om afgeleiden daarvan: geld, macht en aanzien. Niet langer is goed onderwijs of goede zorg werkelijk het hoogste goed dat moet worden gerealiseerd. Het management is gericht op expansie, markt veroveren, nieuwbouw, strategisch handelen, imago, aanboren van nieuwe doelgroepen, enzovoort. En dat is allemaal heel erg belangrijk en moeilijk, zodat men zichzelf met een gerust geweten kan belonen met marktconforme salarissen en voorzieningen.

9 De leraar stelt in de ogen van anderen tegenwoordig pas wat voor als hij het tot goed betaalde midden-manager weet te schoppen van het door fusies tot immense proporties opgeblazen scholenconglomeraat. Bij klachten over dit soort organisaties blijft het management zelf volmondig de noodzaak tot verandering onderstrepen: natuurlijk zijn we er nog niet, er moet inderdaad nog veel gebeuren – en daar gaat het management wel eens even voor zorgen. Immers, door reorganisatie bevestigt de manager zijn macht en zonder verandering wordt het managementapparaat zelf overbodig. Klachten onderstrepen slechts de noodzaak van ingrijpen, want het laatste wat erkend wordt, betreft het feit dat dit apparaat zelf het grootste probleem is. Veelal schuift het management de schuld van bedrijfsfouten af op de mensen van de 'werkvloer': de leraren, maar ook de artsen, verplegers, conducteurs en agenten, die allen nog een 'mentaliteitsslag' moeten maken. Ze worden daartoe uiteraard 'gecoacht' en begeleid, zodat ze het proces van het nieuwe leren, het nieuwe zorgen, het

nieuwe vervoeren of het nieuwe bekeuren kunnen uitvoeren.

- 10 Ondertussen lopen er talloze werknemers rond met diepe frustraties over het feit dat hun beroep hun is ontnomen. Het werken onder steeds nieuwe bureaucratische richtlijnen, opgelegd door mensen die niet weten wat hun vak in de praktijk inhoudt, is een directe ontkenning van hun beroepseer. In beroepen als arts en leraar speelt de ervaring waarin mensen zich bepaalde praktijken hebben eigen gemaakt, een cruciale rol. Hun beroep, dat met aandacht voor individuele mensen te maken heeft en een hoogstpersoonlijke invulling kent, wordt vandaag de dag procesmatig ontleed en vertaald in productie-eenheden.

- 11 Niet alleen wordt op deze manier de innerlijke zin van hun beroep geweld aangedaan, uiteindelijk is dit geweld een morele misdaad die de wereld van zijn bezieling berooft en de verhouding tussen mensen bederft. Hier dringt zich de vergelijking op tussen communisme en (neo)liberaalkapitalisme, twee zeer verschillende maatschappelijke systemen die wat betreft het ontmenselijkende karakter meer verwantschap vertonen dan menigeen erkent. Beide zijn vormen van economisch gefundeerde rationalisaties die de cultuur en maatschappij waarin ze wortelen, ondermijnd hebben of zullen ondermijnen. De vraag is, hoe we als samenleving deze bedroevende toestand weer ongedaan kunnen maken.

*naar: 'Geschonden beroepseer' door Ad Verbrugge, Universitair hoofddocent filosofie aan de Vrije Universiteit Amsterdam
uit: Christen Democratische Verkenningen, Zomer 2005, p. 108–123*

De teksten die voor dit examen gebruikt zijn, zijn bewerkt om ze geschikt te maken voor het examen. Dit is gebeurd met respect voor de opvattingen van de auteur(s). Wie kennis wil nemen van de oorspronkelijke tekst(en), raadplege de vermelde bronnen.

De Cevo is verantwoordelijk voor vorm en inhoud van dit examen.